

polarisatie plaats: de SDB werd rechtspersoonlijkheid geweigerd, de NV 'Walhalla', die het Haagse gebouw van de SDB moest beheren, kreeg geen goedkeuring van de statuten, iets wat niet onthouden werd aan de NV Excelsior, die het partijdrukwerk verzorgde. Toch kwam de vrijheid van denken en spreken, van vereniging en vergadering, verankerd in de grondwet, wel in gevaar: zaalafdrijving, broodroof, de ontslagzaken van de leraren Smit en H. C. Muller (niet Müller) getuigen hiervan. Er blijkt uit deze dissertatie echter niets van een discussie binnen het liberale kamp, hoever men moest gaan in het hooghouden van de grondwettelijke vrijheden zonder dat het bestaan van de staat zelf in gevaar kwam. Typerend is een door Charité aangehaalde uitspraak van mr. Sam van Houten, die Domela Nieuwenhuis voor de Hoge Raad verdedigde (hoewel hij het niet eens was met diens opvattingen) dat '... wij tegenwoordig met volle zeilen naar de politie-staat gaan ...' (p. 124). Het geeft te denken dat linkse liberalen als P. L. Tak en F. van der Goes in deze tijd oog kregen voor de sociaal-democratische verlangens en het aan hen gepleegde onrecht; later werden zij sociaal-democraat.

Het optreden van de politie - eigenlijk de enige overheidsinstantie, waarmee de arbeiders-aanhang van de SDB direkt te maken kreeg - was niet bepaald zachtzinnig. Het wordt door Charité geschetst naar de politie-verslagen, zonder dat hij de hierin gegeven voorstelling kritisch weegt. Zij vormen een verantwoording van het optreden, dat wel krachtig mocht zijn maar te verantwoorden moest zijn. Daarmee is nog niet gezegd dat deze verslagen de gebeurtenissen zo objectief mogelijk weergaven.

Charité heeft zich beperkt tot de jaren 1880-1888 met het argument dat toen alle elementen in discussie waren geweest. Gezien de hoeveelheid van het verwerkte archiefmateriaal - waarbij de schrijver zich op bewonderenswaardige wijze heeft ingeleefd in de formalistische juridische denktrant van de officiële instanties - was dit een verstandige daad. Toch heeft het een nadeel: het laat de situatie in delen van Friesland en Groningen in het begin van de jaren negentig onbesproken, toen men bijna kon spreken van een revolutionaire situatie, waartegen de regering het leger inzette omdat de schutterijen in veel plaatsen niet te vertrouwen waren. Daarom kan ik het niet eens zijn met de conclusie van de schrijver dat het repressieve beleid van de overheid in de jaren tachtig effectief was omdat het een splitsing bewerkte van de sociaal-democraten en daarmee een verzwakking van de beweging inluide. Het is in strijd met de teneur van het eerste hoofdstuk van zijn boek, die bevestiging vindt in het feit dat toen de economische toestand na 1896 verbeterde, ook het revolutionaire élan verdween, om tijdens de stakingen van 1903 weer op te leven.

Al met al is het een nuttig boek, dat niet alleen de positie van de overheid en haar mogelijkheden om op te treden tegen revolutionaire woelingen onder de loupe neemt, maar ook de beperkingen aantoonde, die de overheid zich oplegde in dit verband.

J. M. Welcker

P. Creutzberg, ed., *Het economisch beleid in Nederlandsch-Indië*, Eerste stuk (Uitgave van de commissie voor bronnenpublicaties betreffende de geschiedenis van Nederlandsch-Indië 1900-1942 van het Nederlands Historisch Genootschap, V; Groningen: Wolters-Noordhoff, 1972, xlix + 756 blz., f135-).

Historici in Nederland hebben gegronde reden de heer Creutzberg dankbaar te zijn dat hij zijn tijd, talenten en kennis uit de eerste hand omtrent het Indië van vóór 1940 heeft gebruikt om deze publicatie tot stand te brengen Dank zij zijn krachtingspanning en dank

zij de medewerking die hij van het HG heeft ondervonden zijn we thans goed op de hoogte van achtergronden van het economisch beleid in Indië, beter misschien dan ten aanzien van het beleid in Den Haag het geval is.

Het is een werk van kloek formaat geworden: inclusief het bijwerk ten naaste bij 800 bladzijden. De vijf hoofdstukken van het boek handelen achtereenvolgens over de scheiding tussen de geldmiddelen van moederland en kolonie (I), de leningbevoegdheid van Indië (II), de Indische welvaartsplannen (III), het muntwezen (IV) en - tot slot - de verdeling van de kosten van de vloot over Nederland en Indië (V). In het bijwerk heeft de bewerker behalve een personen- en een zakenregister een hele reeks andere nuttige hulpmiddelen voor de gebruiker opgenomen, te weten een lijst van ministers van koloniën, van gouverneur-generaals, van departementhoofden, en een opgave van Indische woorden. Afzonderlijke vermelding verdient de bijlage statistische gegevens die voor een groot gedeelte is gebaseerd op enkele desbetreffende manuscripten van de heer Creutzberg; naar verluidt hoopt hij deze studies te zijner tijd afzonderlijk te publiceren.

Uit de gegeven opsomming blijkt dat de stukken niet chronologisch zijn opgenomen maar per onderwerp zijn samengebracht, waarbij uiteraard daarbinnen weer een zekere chronologie in acht is genomen. Uit deze opsomming blijkt tevens dat de argeloze lezer die het werk opslaat met de bedoeling bijvoorbeeld na te gaan welke rol de tariefpolitiek in het hele economische beleid heeft gespeeld - of om iets anders te noemen de invoerregelingen - bedrogen uitkomt. Hij vindt daar geen verzameling stukken over terwijl hij toch weet dat er nogal wat over te doen is geweest (vergelijk H. J. van Oorschot, *De ontwikkeling van de nijverheid in Indonesië*, welke studie op literatuuronderzoek is gebaseerd). Indachtig de mededeling van W. T. Kroese (in *Economisch-statistische berichten* (1946) 599) dat waardevolle documenten tot zakjes voor de katjangoreng verkoop zijn verknipt, bekruipt hem wellicht de vrees dat er grote lacunes in de archieven zijn ontstaan. Misschien is de oorzaak minder dramatisch, want Creutzberg geeft slechts *capita selecta* en bovendien bewerkt hij daarvan nog een tweede stuk. Zekerheid wordt de lezer in dit opzicht niet geschonken, want over de inhoud van dat tweede stuk wordt in welhaast alle talen gezwegen. Een aankondiging van het program is mijns inziens bij de publikatie in etappes *capita selecta* geen weelde, terwijl de lezer ook wel wil weten welke onderwerpen buiten beschouwing blijven, en waarom. Nu is het lijdzaam afwachten wat er nog komt. En dat irriteert, vooral omdat door de rijkdom van de publikatie die thans voor ons ligt de verwachtingen gespannen zijn.

Vanwege haar inhoud zal deze bronnenpublikatie vooral de meer economisch geïnteresseerden aanspreken, maar toch heeft zij ook anderen wat te bieden. Al meteen in het eerste hoofdstuk staat een algemeen vraagstuk in het middelpunt, de Ereschuld. En dan vooral de vraag of er restitutie moet plaats hebben, ja of nee. En hoe groot zijn dan de baten geweest; mogen de rekenmeesters bij de becijferingen alle door Nederland gemaakte kosten aftrekken, of misschien niet voor zover deze voortvloeiden uit de handhaving van Nederlands positie als koloniale mogendheid? Op het eind van de discussie gaat het beleid verder uit van Idenburgs standpunt dat restitutie van de batige sloten niet doenlijk was (en de cijferaars hun werk wel konden staken) omdat deze altijd op grond van het geldende recht naar Nederland waren overgemaakt; daaraan verbindt hij echter de erkenning van de zedelijke roeping van het moederland om de kolonie in nood financieel bij te springen.

Al heel gauw krijgt Idenburg, die uit de stukken overkomt als een terriër die wat hij tussen zijn kaken neemt niet meer loslaat, zijn kans; de 'mindere welvaart' maakt de tijd rijp voor hulp uit patria. Idenburg wil de kolonie er bovenop helpen door een gezonde

economische basis te leggen, met financiële ruggeleuning van het moederland. Maar om de breuk met het verleden van de batige sloten te markeren en Indië's financiële zelfstandigheid te onderstrepen wil hij Indië een eigen lening laten aangaan, zonder tussenkomst van Nederland. Dat kost hem heel wat hoofdbrekens. Is de kolonie wel een rechtspersoon die zelfstandig schulden kan aangaan? De staatsrechtsoogleraar De Louter is heel pertinent in zijn ontkenning, maar Idenburg weet ook adviseurs te vinden die er anders over denken. Veel belangrijker nog was de vraag of, gesteld dat het land een eigen lening mocht aangaan, het ook een geldschietter zou weten te vinden. De Indische schatkist kon de dienst van zo'n lening niet dragen; Idenburg wilde die endosseren aan Nederland maar erg duidelijk en voor de belegger aantrekkelijk werd het daardoor toch niet. Het loopt erop uit dat de minister - toentertijd Pleyte - met grote financiers rond de tafel gaat zitten, langs de neus weg van een gedwongen Indische lening rept, en bij een volgende séance met steun van Van Aalst gedaan krijgt dat de heren de emissie overnemen, zij het dan dat de minister zich een partijtje handjeklap met Van Aalst moet laten welgevallen over de hoogte van de rente. Zo kwam het geld op tafel om de welvaartsplannen te financieren. En op de duur zijn er op allerlei wijs pogingen ondernomen de welvaart van de bevolking hechter te verankeren, door verbetering van het volkscredietwezen, bevordering van nijverheid, verbetering en uitbreiding van de departementale organisatie op het gebied van de landbouw, stimulering van de bevolkingslandbouw, irrigatie, wegaanleg, aansporing tot migratie, verhoging van het peil van het onderwijs. In totaal beslaan de stukken betreffende deze welvaartsplannen circa driehonderd bladzijden waarin daarvan een helder beeld wordt gegeven. Wat de lezer van die honderden bladzijden enigszins verbaast, is het ontbreken van stukken betreffende de nijverheid na 1921. Na dat jaar is er toch wel het een en ander omgegaan in de bemoeiingen van het Indische gouvernement met de nijverheid. Zo lezen we niets definitiefs over de pogingen om de producenten tot het aangaan van productieregelingen te brengen, niets over de Staatscommissie-Bruins die over de economische samenwerking tussen Nederland en Indië rapporteerde. In hoeverre de malaise de lijn van het beleid heeft afgevlakt of omgebogen wordt in dit Eerste stuk ook niet uit de doeken gedaan. En of in die benarde tijd meer dan gewoonlijk met het Nederlandse belang werd gerekend evenmin. Vermoedelijk komt dit straks in het Tweede stuk aan bod.

Wie veel belang stelt in de hier aangesneden vragen, denkt wellicht (als het hem vergaet als mij) in een eerste opwelling dat hij in ruil het hoofdstuk over het muntwezen wel had willen missen. Ten onrechte. Uit de daar opgenomen bescheiden blijkt dat het hier niet om futiele kwesties gaat die alleen een enkele specialist interesseren. Indië en Nederland gebruikten dezelfde munt. In principe kon Indië in Nederland zijn zilvergeld in goud omzetten en naarmate de Indische economie verder in de wereldhandel werd geïntegreerd leek de kans daarop groter te worden. De goudvoorraad bij de Nederlandse Bank kon daardoor worden aangetast en de geldcirculatie ontwricht. Na een paar vragen in deze richting van een Indische specialist in de Tweede kamer, Cremer, gaat er op de duur een staatscommissie aan het werk die in 1928 met het advies komt de muntstelsels te scheiden. De Geer die als minister van financiën het rapport op zijn tafel vond nam het voor kennisgeving aan; voorlopig werkte de munteenheid nog zonder veel moeilijkheden. Hij beperkte zich er toe de secretaris een lintje te bezorgen. Dat zijn passiviteit in het Indische wereldje enig opzien baarde komt tot uitdrukking in een kleine *bandjir* van stukken.

Het laatste hoofdstuk, dat handelt over de verdeling van de marine-uitgaven tussen Nederland en Indië, behelst bijzonder interessante en brede beschouwingen en gegevens over de draagkracht van de kolonie, aangevuld met vergelijkingen met de Nederlandse situatie. Het lijkt mij zeer instructief het Indische cijfermateriaal te zijnertijd eens te vergelijken met

de macro-economische schattingen van J. J. Polak, daterend van dertig jaren her, doch eerlang door de goede zorgen van, alweer, de heer Creutzberg opnieuw te publiceren.

Op bladzijde 730 aan het einde van dit hoofdstuk en daarmee van het boek gekomen, heeft de lezer de neiging te verzuchten dat de kous eindelijk af is. Een verwijt aan het adres van de bewerker moet men daar niet in zien. Mijns inziens had hij in het kader van de gekozen opzet de behandelde stof niet wezenlijk kunnen bekorten, zonder schade voor het geheel; samenvattingen waarvan hij er wel enkele opneemt, zouden evenmin veel soelaas hebben gebracht. Er blijkt nu eenmaal veel belangrijk materiaal voorhanden te zijn over de behandelde onderwerpen en dan is de groei van de publikatie een natuurlijk proces. Die is overigens wel krachtig bevorderd door de gewoonte in 'tempoe doeloe' lang van stof te zijn. Over het rapport van de Staatscommissie voor het muntwezen brengt de raad van Indië bijvoorbeeld een advies uit in achttien punten, de gouvernementscommissaris bij de Javasche bank heeft er vervolgens zevenentwintig nodig, en de directeur van financiën ziet geen kans met minder te volstaan dan zesenzestig; breedvoeriger kan het nauwelijks. Ik laat het bij deze enkele opmerkingen naar aanleiding van deze belangrijke bronnenpublicatie en herhaal dat de heer Creutzberg, met zijn medewerkers, aanspraak maakt op onze erkentelijkheid; hij verdient dat eerlang een historicus de gepresenteerde stukken in een monografie tot hun volle recht doet komen.

J. A. de Jonge

A. A. de Jonge, *Het communisme in Nederland. De geschiedenis van een politieke partij* ('s-Gravenhage: Kruseman, 1972, 200 blz., geïll., personenregister, f15,90).

De schrijver van dit boek is van 1945 tot 1964 actief lid en functionaris van de CPN geweest, als student in Amsterdam en daarna als afgestudeerd jurist in Den Haag. Een en ander is zijn maatschappelijke carrière niet direct ten goede gekomen, maar het heeft hem wel in staat gesteld het Nederlandse communisme van binnen uit te leren kennen. Sedert zijn vertrek uit de partij is hij evenmin een aanhanger van Jacques de Kadt als van wat men dan wel de vrome gemeente van links heeft genoemd en waar Wouter Gortzak, de schrijver van *Kluiven op een buitenbeen*, een typische representant van is. Voeg daarbij dr. De Jonges kwalifikatie als historicus (zijn eerste bijdragen over het Nederlandse fascisme verschenen in *Politiek en Cultuur* en *Kontrast* onder de schuilnaam A. de Meester), en men mag een goed boek over de geschiedenis van de CPN verwachten.

Deze verwachting wordt bij lezing inderdaad bevestigd. Wel moet men rekening houden met de beperkingen die schr. zichzelf heeft opgelegd. Het gaat hem niet om wat er achter de schermen is gebeurd, maar om de rol die de CPN in het openbare leven heeft gespeeld; ongepubliceerd materiaal heeft hij niet of nauwelijks gebruikt. Wie dit een te eenzijdig uitgangspunt vindt, moet bedenken dat ook in de geschiedenis de bomen niet zozeer aan hun wortels als aan hun verschijningsvorm en hun vruchten worden gekend. Bij zijn behandeling van het 'bovengrondse' partijleven besteedt schr. veel aandacht aan de mentaliteit en de attitudes van het gemiddelde partijlid. Mede ten gevolge hiervan is het zwaartepunt komen te liggen op de jaren waarin hij de partij van binnen uit heeft leren kennen, maar de voordelen blijken groter dan de nadelen. In elk geval is hij zo ontkomen aan de eenzijdigheid waaraan ook de traditionele geschiedschrijving van de arbeidersbeweging laboreert en waarop Goethes bezwaar *mutatis mutandis* van toepassing is: 'Mit Kirchengeschichte was hab' ich zu schaffen? / Ich sehe weiter nichts als Pfaffen / wie's um die Christen steht, die Gemeinen / davon will mir gar nichts erscheinen'.